

שמונה שושלות בעולם האמנות הישראלי

קווים לדמותה של האמנות הישראלית דרך מבט על שמונה משפחות של אמנים

מאת **טלי קיים** | 23 במרץ 2017

כדי לספר את ההיסטוריה של אמנות מקומית נהוג להשתמש בשיטות של חלוקה לעשורים או לנושאי חתך. בכל אחד מהמקרים חוזרים כמובן תמיד לאנשי מפתח ולעבודות מכוננות שהשפעתן חרגה מהתקופה שבה נוצרו והמשיכה עם הדורות הבאים.

יש מקרים שבהם הדורות הממשיכים של האבות והאימהות המייסדים הם לא אחרים מאשר בניהם ובנותיהם הביולוגיים. ה בוננו בשבעה סיפורים כאלה כדי לגלות איפה ואיך נפגשים הסיפור המשפחתי עם מעשה היצירה, וגילינו קשרים שונים בין הדורות; לעתים נושאים, פעמים אחרות צורניים, וברוב המקרים קשורים במקום שממנו המשפחה צמחה.

גילינו משפחות שיצרו זו לצד זו ושיתפו פעולה ומשפחות שאפשר לקרוא דרך הסיפור שלהן נרטיבים פחות הגמוניים בתרבות הישראלית. כולן נשאלו אם הן מוצאות בנוכחות המשפחתית השפעה ברורה על האמנות הישראלית – שאלה שהשיבו עליה בהיסוס או בכלל לא, אבל כן בת שורות אלה בטוחה שהשפעתו של אמן שהופך למורה גדלה שבעתיים כשיש בני משפחה יוצרים ומלמדים שיצאו מאותו בית מדרש.

רוצים לקבל את "טיים אאוט" למייל? הירשמו לניוזלטר שלנו

אני מאשר/ת קבלת ניוזלטרים ומידע פרסומי מאתר "טיים אאוט"

ממקום של חסר... הופכת לדמות אב רלוונטית ללא מעט אמנים. בהקשר המגדרי אפשר לטעון שגרשוני מייצג דמות אב אימהית, שיש בה חמלה, ואפשר לטעון שכל האמנים שהעזו להחצין את החריות והשונות שלהם חייבים דבר מה לאמנות של גרשוני".

משפחת גבע

הקיבוצניקים הנצחיים

דרכה של משפחת גבע באמנות המקומית החלה בקיבוץ עין שמר. יעקב (קובה) גבר (1907-1993) היה אדריכל שנסע מטעם הקיבוץ ללמוד בווינה כדי להפוך לאדריכל במחלקה הטכנית של הקיבוץ הארצי וליישם את עקרונות הבאוהאוס בחדרי אוכל, כיתות לימוד ומרכזי תרבות בקיבוצים. בניו, אביטל וציבי, הפכו לאמנים משפיעים שאף ייצגו את ישראל (בנפרד) בביאנלה בוונציה.

אביטל גבע, שנולד ב־1941, פרץ לשדה האמנות בראשית שנות ה־70 הקונספטואליות. האמנות שיצר התכתבה עם החיים בקיבוץ ברמה החברתית והחומרית. ב־1972 הוא יצר יחד עם קבוצת אמנים, בהם משה גרשוני, את כרויקט "מצר־מסר" שבמסגרתו בנה לבני קיבוץ מצר והכפר הערבי מייסר ספרייה ציבורית מספרים שהיו מיועדים לגריסה במפעל למיחזור נייר אמניר בחדרה. מפעל חייו של אביטל הוא החממה שהקים בעין שמר, שהיא מעבדה לפעילות אקולוגית ולא מוגדרת על ידו ככרויקט אמנותי. זה לא מנע מהאוצר והחוקר ד"ר גדעון עפרת להזמין אותו להציג את החממה בביתן הישראלי בביאנלה בוונציה. החממה פועלת עד היום ומנוהלת על ידי אביטל ושני בניו – נעם ועתר. האחרון הוא צייר, מורה ואוצר של אירוע האמנות הלילי "מתחת לפנס", שמתקיים כל שנה בקיבוץ עין שמר.

ציבי גבע, כאפייה, 1994, אקריליק על בד

אחיו של אביטל, ציבי, צעיר ממנו ב־11 וחצי שנים ויוצר בסגנון אחר לחלוטין. ציבי גבע נשלח כנער על ידי הקיבוץ ללמוד במכון אבני. בהמשך הוא למד ולימד במדרשה וזכה בהשתלמות בת שנתיים בניו יורק סטודיו סקול. אבל אף שנסע הכי רחוק שאפשר מהקיבוץ, הוא יצר כל השנים סדרות של ציורים ומיצבים הקשורים בקיבוץ ובסביבתו. בחלק מציוריו מופיעים באסתטיקה של גרפיטי בעברית שמות של כפרים ערביים מהאזור, ואחת הסדרות המזוהות עמו ביותר היא סדרת ציורי כאפיות; הוא נחשב מראשוני האמנים הישראלים שעסקו בגלוי בנושא העם הפלסטיני והסכסוך.

ציבי דיבר לא פעם על ההשפעה הרבה של אביו האדריכל על יצירתו והציג תערוכות בנושא, למשל "תוכנית אב" במוזיאון חיפה בשנת 2003. בראיונות בעבר סיפר כיצד נהג לצייר בגב שרטוטיו האדריכליים של האב, אך בשיחת סקייפ מניו יורק, שבה הוא שווה בזמן הריאיון (אצל בתו מיכל, ציירת גם היא), הוא מגלה שדווקא אמו הייתה ההשפעה המשמעותית ביותר על יצירתו: "היא הייתה המורה הנסתר שלי. הייתה זאת שבאה ומסתכלת. עבדתי בשביל הנשיקה שלה במשך הרבה שנים. אבל היא עצמה לא רצתה לגעת בזה".

פרנקה גבע למדה ציור בוורשה וקיבלה עבודה כמעצבת גרפית עבור חנות הצילום פוטו־קריסטל בתל אביב, אך שוכנעה לחזור לקיבוץ וויתרה על הציור לטובת חיי הבית. "באיזשהו מקום בתקופה שאבא התבסס כארכיטקט, אימא כבר לא רצתה לעשות אמנות. היא אמרה מספיק אמן אחד במשפחה", אומר ציבי. בשנים האחרונות לחייה, כאשר חלתה באלצהיימר, פרנקה חזרה לצייר, במוסד שבו שהתה. "ציורים מאוד מרובדים, מאוד עשירים. עם שליטה בלתי רגילה", הוא מוסיף.

משפחת כנעני

באטלייה של סבא

הפסל והצייר חתן פרס ישראל יחיאל שמי (1922-2003) הוא אמן בעל נוכחות מהותית בנוף הארץ ישראלי; פסלי המתכת המינימליסטיים שלו פזורים באתרים שונים משדה התעופה בן-גוריון, דרך הטכניון בחיפה ועד תיאטרון ירושלים. כציוני ואידיאליסט היה שמי מראשוני קיבוץ כברי שבגליל המערבי, שם נמצא האטלייה שלו עד היום, פתוח למבקרים ומציג תערוכות מתחלפות מהעיצבון שלו. שמי נדד ביצירתו בין חומרים שונים. הוא למד אצל דנציגר והיה לחלק מקבוצת אופקים חדשים, ועבר להדפיס אבן בשנות ה-70 ולציור בשמן ואספלט בשנות ה-80. האידיאולוגיה החילונית של הקיבוץ תאמה את האני מאמין של שמי כיוצר שהאמין ב"פיסול נטו" בלי מיתוסים מיותרים.

את האטלייה ואת הגלריה הצמודה מנהלת בתו של שמי, יעל כנעני, ילידת 1947. כנעני מכהנת כראש החוג וכמורה לתנועה וקומפוזיציה במחלקה לתנועה וכ בתנועה באקדמיה למוזיקה ומחול בירושלים, אך גם מציירת בשמן וגרפיט על בד ונייר מאז שנות ה-80 ואף למדה תקופה קצרה ציור אצל רפי לביא ובמדרשה לאמנות. בנותיה – אמנית הווידיאו, המיצב והפרפורמנס עופרי והפסלת והרשמת אביטל – הפכו את האמנות הפלסטית לעיסוק מרכזי ומתכ בות לפעמים רעיונית ולפעמים צורנית עם הסב.

אביטל כנעני, אחר הרוח, 2016

בתערוכת היחיד של עופרי כנעני, ילידת 1975, "עסק משפחתי", שהוצגה באטלייה שמי, היא הזיזה וארגנה מחדש מגירות רהיטים וכלים של סבא וחשפה פרטים נשכחים מסביבת העבודה שהפכה לארכיון הפרטי שלו; הוצגו תמונות משפחתיות אישיות, יצירות וצורות גיאומטריות שיצרה כנעני בעזרת הקרנות ותעתועי תאורה.

בני המשפחה הציגו יחד גם בהרכב מלא יותר. האוצרת נעמי אביב חיברה בין מיצב וידיאו של עופרי, סדרת ציורים של יעל ופסל של שמי שנקרא "מחווה לבראנקוזי" בתערוכה "הנשיקה". ב-2010 הציגו כל בני המשפחה בתערוכה במרכז ההנצחה בטבעון שנקראה "לאורך ולרוחב". טלי כהן גרבוז, שאצרה את התערוכה, כ בה בטקסט: "אין זה מובן מאליו שאמן מוליד שושלת אמנים. משפחת שמי-כנעני היא מקרה מבחן שבאמצעותו ניתן לה בונן ולשאול מה קורה לשפת אב בגלגוליה הדוריים. מה נשאר טבוע בגן המשפחתי ובאיזה רובד מתחוללים השינויים. האם מתקיימות בניות ראייה המוטבעות אולי אף בקוד הגנטי של האמנות המקומית?".

אביטל כנעני, הצעירה מעופרי בשלוש שנים, לא סבורה שיש לשאלות האלה תשובות מלהיבות מדי. "יש פה שדה מאוד קטן ויש כמה משפחות אמנים באמת מוכרות. חלק מהאמנים דומיננטיים, אז זה משהו נוכח. לא יודעת אם יש לו השפעה", אומרת הנכדה שהשפה החזותית שלה הכי קרובה לזו של סבה; היא יוצרת פסלי עץ ונייר מופשטים ומינימליסטיים שנראים לפעמים תלויים על בלימה וגם מקיימת דיאלוג עם אמה יעל בשיתופי פעולה עם רקדנים ומוזיקאים. "יש משהו בכלל בעולם האמנות שיש בו המשכיות תמיד".

אביטל נשואה לצייר אבישי פלטק ואימא לרות, בת שנה וחצי. "אבא שלה רוצה שהיא תהיה סוכנת נדל"ן. ש ביא כסף, שני ההורים אמנים", אומרת כנעני. "הילדה כל היום מסתובבת פה בסטודיו של אבא שלה. בצחוק וברצינות אתה יודע מה זה לקיים חיי אמן. אז אתה אומר שתעשה משהו אחר".

משפחת אבו שקרה
האמנים מאום אל פחם

ממחלקת גנים לצילום אופנה

סיפורה של משפחת קרוון קשור בעיר תל אביב ובתל אביביות בכלל. האב המייסד אברהם קרוון (1902-1968) היה אדריכל נוף, הגן העירוני וראש מחלקת הגנים העירונית של תל אביב משנות ה־40 עד שנות ה־60, והוא חתום על כמה מהגנים שתל אביב מזוהה איתם, בהם גן מאיר, העצמאות, הבנים והפסגה. הוא היה מומחה בהעתקת עצים בוגרים, בעיקר זיתים ודקלים, ומעורב במאבק להצלת עצי השקמה בתל אביב, לרבות השקמים שבגן יעקב שלידו קם ביתן הלנה רובינשטיין לאמנות. בביתן הוצגה ב־2003 התערוכה "ברשות הרבים" שהוקדשה לפועלו של אברהם קרוון ונוצרה בעקבות בקשה של בנו, הפסל הסביבתי וחתי פרס ישראל דני קרוון, שאחראי בין השאר על תכנון כיכר התרבות שמובילה אל הביתן.

הפסלים של דני קרוון, שנולד ב־1930, קשורים בנוף ובסביבה ממש כמו הגנים שתכנן אביו. המוכרים שבהם: האנדרטה ללוחמי חטיבת הנגב, תבליט הקיר הדרומי במליאת הכנסת "שאי שלום ירושלים", אקס מאז'ור בצרפת והמחווה לוולטר בנימין בנקודה שבה שלח יד בנפשו בפורט בואו. קשר ממשי למורשתו של אביו אפשר למצוא ביצירה כיכר לבנה בפארק אדית וולפסון, בדמות עץ הזית הנטוע בלב הפסל. "הוא היה לוקח אותי לראות העברת תמרים או זיתים. אני לא יודע למה, אבל הייתי שם", אומר דני קרוון בריאיון. "אין ספק שיש חיבור באיזשהו מקום, בעיסוק בדברים הגדולים. אני חושב שקיבלתי ממנו את האומץ כשראיתי איך הוא עובד עם מנופים, איך הוא בונה קירות אבן, למשל ביפו".

הכיכר הלבנה של דני קרוון. צילום: שאולה הייטנר

למרות ההכרה הרחבה שקרוון זוכה לה כאמן, הוא מדגיש את המרכזיות של משפחתו. "כששואלים אותי מה היצירה שהכי קרובה ללבי – אני אומר שיש לי שלוש בנות". בתו הבכורה נועה היא יוצרת דוקומנטרית והבת הצעירה יעל עוסקת בפרפורמנס ותנועה. הבת האמצעית, תמר, היא הבולטת כממשיכת דרכו באמנות הפלסטית. היא צלמת, בעיקר בתחום האופנה, שהציגה ואצרה בגלריות ומוזיאונים ברחבי הארץ.

"אני חשבתי שהיא תהיה ציירת", מספר דני. "היא הייתה מציירת בתור ילדה קטנה ממש, באופן מדהים. הייתה מתחילה ברגל וגומרת בראש והייתה יוצאת תמונה מושלמת. וכשהיא ראתה שיש לי תערוכה ואני מוציא קטלוג ומוכר, היא פתחה תערוכת רישומים שלה אצלנו בבית, תלתה אותם כמו כביסה על חבל, הכינה קטלוג קטן וביקשה תשלום".

משפחת גרשוני

להיות הבן של דמות האב

משה גרשוני, שנולד ב־1936 והלך לעולמו בינואר השנה, החל את דרכו, יחד עם אביטל גבע, כאחד ממנסחי האמנות הקונספטואלית בישראל. בשנות ה־80 הוא עבר מהפך אישי וסגנוני שמשפחתו הייתה חלק בלתי נפרד ממנו – הוא פנה לציור חושני וגופני ויצא מהארון. "הוא התקשה להסיק מסקנות מכל זה", כתבה שרה ברייטברג סמל בגיליון שהוקדש ליצירתו של גרשוני בכתב העת "סטודיו"

במחצית שנות ה־90. "האם להתמסר לזהות החדשה, לחגוג אותה? האם להתכחש לה, להסתיר אותה? האם לנטוש את המשפחה? ומה יהיה על הילדים היקרים? הילדים היקרים יעשו אחד הצירים רבי הכוח של עבודתו..."

גרשוני היה נשוי לפסלת, הציירת והצורפת ביאנקה אשל גרשוני, ילידת 1932, והשניים התגוררו ברעננה עם שני בניהם שלימים נהפכו גם הם לאמנים: ארם גרשוני, שפנה לציור היפר ריאליסטי, ואורי גרשוני, שפנה לצילום.

יציאתו מהארון של גרשוני האב הותירה חותם ביצירתם של כל בני המשפחה. ביאנקה פנתה ליצור עבודות אישיות: "הייתי לוקחת את הצילומים שלי ושל משה'לה מאלבום התמונות המשפחתי ומסמנת אותם באות קין", אמרה בריאיון לברייטברג סמל במסגרת אסופת ראיונות עם נשים אמניות בשנת 1995. בשלב יותר מאוחר החל להופיע בעבודותיה דימוי של צב, שנועד לייצג משמעות כפולה: חיה הנושאת את ביתה על גבה וגם כזו המבטאת את הקצב האטי של אשל גרשוני עצמה.

ציור של משה גרשוני. צילום: אבי אמסלם

סגנונו של ארם גרשוני, יליד 1967, מהוקצע ורחוק מהכתמיות העמוסה והמתכרצת של גרשוני האב. למרות זאת ניכר שמשותפים לציור של השניים אינטימיות והתמקדות במרחב אישי; ארם מרבה לצייר פורטרטים של בני משפחה וחפצי יומיום מהמטבח והבית. התערוכה שלו במוזיאון תל אביב ב־2009 כללה גם לא מעט דיוקנאות עצמיים במצבים חושפניים יותר ופחות. במאמר שפותח את אותו קטלוג מציין האוצר המנוח מוטי עומר את הוריו של ארם ומסמן: "צלם הוא אמנם השראה גדולה, אך גם מקור לאנטגוניזם המלווה ברצון להשתחרר ולמצוא טריטוריה עצמאית".

האח הצעיר אורי גרשוני, יליד 1970, הסתכל לקושי הזה בעיניים כבר בתערוכת הגמר שלו בבצלאל, שם הציג מיצב רווי מחוות לאביו שכלל מקפיא עטוף אריג ורוד המרפרר לאדום שאפיין את העבודות של משה בשנות ה־80, ובתוכו היו תבניות של אותיות שאליהן יצק מיץ פטל שקפא ואפשר לו לכתוב על הקיר את המשפט "סליחה תקלה תכף אשוב", טקסט שלקוח מהכתובית שליוותה שיבושי שידור בערוץ הראשון בילדותו. "ה'תכף אשוב' הדדה אצלי טקסטים שהופיעו בעבודות של אבא שלי, בייחוד משנות ה־80, טקסט שמבטיח נוכחות", אמר גרשוני לאוצרת רותי דירקטור בריאיון מצולם באוניברסיטת חיפה ב־2008.

בשנת 2003 אצרו סטודנטיות ממכללת אורנים תערוכה משולשת למשה גרשוני ולבניו. התערוכה, שנקראה "אמא", הציגה דיוקנאות ועבודות שנתפסות כדיוקן של כל אחד מבני גרשוני המצולמים והמצוירים ובמקרה של משה גרשוני גם מופשטים. שם התערוכה מסמן בו זמנית את היעדרותה של ביאנקה אשל גרשוני, האימא, ואת ראשי התיבות של שמות בני המשפחה. זוהי גם השנה שבה משה גרשוני עמד לקבל את פרס ישראל, זכייה שנמשכה ממנו מפני שסירב להגיע לטקס.

על הזכייה כתבה דירקטור באותו זמן: "עם היוודע דבר זכייתו של גרשוני בפרס ישראל התחזקה ההרגשה שגרשוני עצמו, זה שחוזר ואומר 'לא אבא ולא אימא', הוא האב, אב גדול שרבים היו בניו, ולא רק שני בניו הפורטיים, אלא דורות של אמנים שהחלו ליצור מאז שנות ה־80... דווקא פרסונה אמנותית אשר שואבת את כוחה מכאב ומפגיעות, ואשר אנרגיות היצירה שלה נובעות

אי אפשר לדבר על אמנות פלסטינית בישראל בלי לציין את משפחת אבו שקרה. השושלת שצמחה מאום אל כחם וקשורה בה עד היום מתחילה עם וליד, שנולד ב־1947, צייר ואמן תחריט שלמד במכון אבני ועבר בסוף שנות ה־70 להשלים את לימודיו בבית הספר ה בווה לאמנות ועיצוב סנטרל סיינט מרטינס. אחיו סעיד (יליד 1956) ופריד (יליד 1963) הלכו בעקבותיו ולמדו באבני ובקלישר, ובמקרה של סעיד גם במדרשה. בן הדוד עאסם אבו שקרה (יליד 1961) היה אמן מוערך בסוף שנות ה־80 ומת מסרטן זמן קצר אחרי שכוכבו דרך. עאסם היה האמן הפלסטיני הראשון שזכה לתערוכה רטרופספקטיבית גדולה במוזיאון ישראלי כאשר ב־1994 נערכה לו תערוכה בביתן הלנה רובינשטיין.

"אני ועאסם היינו בבית ספר יסודי יחד. הכל יחד עד שהוא מת. אני מושפע ממנו והשפעתי עליו, אבל אני חושב שההשפעה שלו עליי הייתה יותר גדולה כי הוא היה בוגר ממני בשנתיים וזה תמיד מרגיש כמחויבות של כבוד", מספר פריד, ומתאר כיצד עאסם לימד אותו עוד לפני שהתחיל ללמוד בקלישר בעצמו שיטות הנחת צבע שאסף מהמורים שלו שם. "יש יצירה אחת שהיא משותפת לעאסם ולי. רק התחלתי לתכנן חתול (מוטיב חוזר בעבודתו של פריד – ט"ק) והוא היה אצלי בסטודיו. הזמנתי אותו לארוחת צהריים והוא נכנס אליי ואני רק שרטטתי והוא בא ועשה את הצבעים. כל הטיפול הצבעוני הוא טיפול של עאסם".

ומה ל בי וליד?

"הוא אח בכור והיה לי כאב. היה מושיב אותנו ומשתמש בנו כמודלים, היינו רואים איך הוא היה מצייר וזה היה מפעיל אותנו, נותן לנו את העפרונות שלו ופנקסי הסקיצות שלו. לא ראינו כזה דבר. זה היה שובה אותנו. ההשפעה שלו הייתה פדגוגית".

עאסם ופריד אבו שקרה, שני חתולים, 1988, שמן על נייר

בטקסט שליווה תערוכה של וליד אבו שקרה במוזיאון תל אביב סעיד זוכר את המסעות שעשה עם וליד "עד לתערוכותיו הראשונות באום אל כחם, חדרה ותל אביב. חקוקים בי הימים שבהם הסתובבנו יחד בחצרות אום אל כחם כדי לצלם ולתעד את הכל... אני הייתי עדיין ילד בתוך עולם זר ומתפתח, ווליד החזיק בידי, הראה הסביר והכווין". הוא מתאר כיצד התקרב וליד לסופיות ונטש את האמנות במשך שנים, וכשאמם הייתה על ערש דווי ביקשה ממנו בנוכחות כל בני המשפחה שיחזור לצייר.

כיום סעיד ופריד אבו שקרה הם יוצרים ואוצרים. הם הקימו יחד את הגלריה באום אל כחם, שעוברת תהליכים בשנתיים האחרונות כדי להפוך למוזיאון. פריד מנהל את הגלריה לאמנות ותרבות בנצרת ועומל על מתחם לשהות אמן בביתו שבאום אל כחם. "לוקחים את זה כשליחות ועובדים קשה כדי לקדם אמנים ואמניות נוספים", אומר פריד, שגם מציג כעת תערוכת יחיד בשם "חתול רחוב" בגלריה באום אל כחם. את דרכם של בני המשפחה ממשיכים אחיינו של עאסם, כרים אבו שקרה (יליד 1982), אוטוידקט שמעיד על קשר ברור בינו ובין היצירה של דודו; ובנו של סעיד, מוחמד, שלומד תואר שני באדריכלות בגרמניה ויוצר מיצבי וידיאו.

ילדיו של פריד עצמו הם חובבי אמנות ויצירה אך לא עוסקים בתחום למחייתם. "מצדי שכל אחד יבחר את הדרך שלו אבל יש לי ילדה שהייתי מציע לה ללמוד אמנות ואוצרות כדי שיהיה מישהו שישמור על המורשת".

משפחת קרקואר־דותן

השורשים הציוריים של הקליק

"אמנות זה תחום בודד. לבוא ממשפחה של אנשים יוצרים זה לוקח לך מהאינדיווידואליזם אבל נותן הרבה", מספרת שאשא דותן (ילידת 1987), ציירת, אמנית וידיאו ומיצב שלומדת בימים אלה תואר שני ב־UCLA. שאשא היא בתו של דני דותן, סולן להקת הקליק והאיש שהפך את רחוב שינקין למגניב בשנות ה־80 כשהקים יחד עם אחיו הצעיר האמן אורי דותן את גלריית תת רמה בשנקין 36 ואת גלריית שיינק־אין מעבר לכביש. השניים הוציאו גם מגזין באותו שם.

דודן הבוהמיי, יליד 1954, הוא נכדו של לאופולד קרקואר, אדריכל ורשם שעלה לישראל מאוסטריה ב־1924 יחד עם אשתו גרטה, ציירת פורטרטים. השניים השתקעו בירושלים, שם לאופולד בנה מבנים ורשם בפחם את הצמחייה הארץ ישראלית. גרטה וולף־קרקואר (ילידת 1890) אמנם קיבלה שנה לפני מותה את פרס ירושלים לאמנות הציור והציגה בצד שמות כגון לודוויג בלום, ציונה תג'ר ונחום גוטמן, אך זכתה לתהילה כחותה מבעלה, שנקרא בפי בני המשפחה פשוט "קרקואר". לצד ליטוגרפיות של נוף וסצנות ביתיות מראשית היישוב בארץ יש באוסף של פרופ' טרודה דודן ז"ל, בתם של הקרקוארים וכלת פרס ישראל לארכיאולוגיה, רישומים של גרטה משיבת ועדת פיל לחקירת המרד הערבי כמו גם דיוקנאות של אגון שילה ומרטין בובר.

ציור של גרטה קרקואר

המשפחה היא חומר גלם בבית משפחת דודן־קרקואר. מעבר לסרטים, בהם "מלכת ירושלים" שהקדיש דני לאמו טרודה, הוא אצר את התערוכה "אשרי עני הרוח" במוזיאון הכט בחיפה שהוקדשה לעבודות של סבו מלפני קום המדינה וחיבר שני ספרים מוקומנטריים על סצנת האמנות הירושלמית בתקופה ההיא. שאשא דודן מצדה כללה את הוריה דני דודן ודליה מבורך בעבודות וידיאו שלה שהוצגו בתערוכת היחיד "תיירת בארצי שלי" במוזיאון רמת גן. המצלמה עוקבת אחרי השלושה בין אתרי מורשת שונים ברחבי הארץ במהלך טיולים משפחתיים עם טוויסט. אביה דני הזמין אותה לביים את הקליפ האחרון של להקת הקליק לשיר "אני לא בפסקול", שצולם כמה חודשים לפני מותו של חבר הלהקה והשותף הוותיק ביותר של דני דודן, אלי אברמוב.

נוכחות המשפחה בעבודות ושיתופי הפעולה נדמים לשאשא, שמתארת ילדות רוויית יצירה, טבעיים מאוד. "היינו בכל דבר אפשרי, בעבודות, בהפקות. לא הייתה הפרדה בין החיים והיצירה", היא אומרת. בהמשך השיחה היא מציינת: "אבא שלי כבר רצה שנתקשר ברמה שלו ונביא רעיונות. מגיל מאוד צעיר הייתי המבקרת של כל דבר שהם עשו".

משפחת אזולאי

הארכיבאים

האחים עילית ושגיא אזולאי הם כוכבים עולים באמנות הישראלית. בוגרי בצלאל עטורי פרסים שהציגו במוזיאונים ובגלריות בארץ ובעולם, השניים עוסקים בחומרים מעבר היסטורי קרוב, משפחתי, ורחוק, ארכיאולוגי ואורבני. עילית אזולאי, ילידת 1972, היא צלמת שבלב הפרקטיקה שלה מצוי הארכיון. היא בונה וניזונה מארכיונים ואוספים ובתהליך היצירה שלה מרכיבה ארכיון משל עצמה. בחודשים הקרובים עתידה אזולאי להשלים פרויקט שעוסק באוספיו של מוזיאון ישראל. בתהליך ארוך שנים ראינה אזולאי בעלי תפקידים בעבר ובהווה במחלקות המוזיאון השונות בעקבות החפצים שלא מוצגים בתערוכות הקבע, וקירות הסטודיו שלה מכוסים בתרשימי קיטלוג של החפצים הנדונים. שגיא אזולאי, שנולד ב־1979, עוסק בארכיאולוגיה של הציור ביותר ממובן אחד; הוא מצייר חלקי חרס, פסלים וצלמיות וניתן לתפוס את טכניקת הציור שלו כשלעצמה כסוג של ארכיאולוגיה – עבודה בשכבות צפופות של צבע וגריעתן שחושפת את הדימוי.

"אנחנו מאותו כוכב. ללא מילים", מספרת עילית אזולאי על הקשר עם אחיה, "כשמשוה תקוע בעבודה הוא בא ומתבונן עליה ויודע לפרום משהו, להגיד מילה שמשחררת. זה יכול להיות מבט. אני רואה את המקבילות בינינו בעיסוק בתכנים שקשורים למסורת, לא מהכיוון הדתי אלא מכיוון המשמעת העתיקה של מלאכת יד, של חייט, של פועל בניין ביחס לסטודיו ועבודה".

עבודה של עילית אזולאי

המסורת שממנה שואבים האחים קשורה בראש ובראשונה לארכיון משפחתי. סבם רפאל הקים יחד עם בניו את חנות התקליטים אזולאי ואת הלייבל קוליפון, שהיה הראשון בארץ להדפיס וינילים של מוזיקה מזרחית. החנות גירתה את דמיונם של האחים

והובילה את עילית לחפש תקליטים סוג ב' בתוך קירות של בתים מתפוררים בתל אביב ואת שגיא לחקור את המוסד המשפחתי ולביים עליו סרט קצר. "זה סוג של השראה בשבילו לראות את אבא שלי נאמן בצורה סיזיפית לחנות. למכור מוזיקה ותקליטים אף שזה דבר שחלף מהעולם".

סבם מצד האם, לאון אזולאי, היה צלם בפריז מטעם סוכנות הצילום ליפ (LIPP), ובארכיון הנגטיבים שלו יש תמונות של אדית פיאף, לואי דה פינס ומרלן דיטריך. לאון גם הוריש לעילית את מצלמת הרוליפלקס שלו כשלמדה בבצלאל. "היו לי שיחות רבות על צילום עם סבא שלי אבל מבחינתו צילום זה דיוקן, וכשזה לא היה כזה – זה לא עניין אותו", היא מספרת. "הוא בא ממקום של לתעד מאחורי הקלעים את עולם התיאטרון של פריז. כשהוא הגיע לארץ והבין שיש פה תיאטרון אחד וצלם אחד ואין לו מקום, הוא היה נורא מאוכזב. גם המשפחה שלו חזרה למרוקו אחרי שנה". לנוכח אכזבתו החליט הסב להפנות את מצלמתו אל מאחורי הקלעים שהיו זמינים לו: המעברות ומחנות העולים. "הוא קרא לזה גטאות והיה שולח את זה לכ" בי עת אנטי ציוניים בפריז. ואז איימו עליו. הוא החליט לעשות חרם על צילום, היה קוסם ועבר לעבוד בתדיראן".

שם המשפחה אזולאי נקשר באמנות הישראלית עם עוד דמויות מובילות כגון האוצרת וחוקרת הצילום בעלת השם העולמי פרופ' אריאלה אזולאי. אין בינה ובין האחים קשר דם אבל "יש קשר מעניין", לדברי עילית. "לאבא של אריאלה הייתה חנות תקליטים בנתניה והוא ואבא שלי עבדו יחד. הייתה ביניהם חלופת מוזיקה. לאלי (ערמון אזולאי, הבת של אריאלה – ט"ק) יש את אותו אוסף תקליטים שיש לי".

משפחת יפמן

אלבום משפחה אלטרנטיבי

"תמיד גדלתי בתור 'אח של', ככה פנו אליי, אתה אח של רונה/עומר. ואני תמיד השבתי: 'נכון, ושל מי את/ה אח/ות'", מספר גיל יפמן, יליד 1979, אמן מיצב ווידאו שקיבל רק בשבוע שעבר את פרס רפפורט לאמן צעיר, אחד הפרסים הנחשבים בשדה המקומי ומבחינתו אישור לפועלו כיוצר עצמאי.

כניסתו של יפמן לעולם האמנות הייתה במידה מסוימת קשורה בפרויקט משותף שלו ושל אחותו, אמנית הווידאו בעלת השם העולמי רונה יפמן, ילידת 1972. "האמת היא שלא תכננתי להיות אמנית", היא מספרת. "חשבתי לעסוק בצילום אופנה ומה שגרם לתפנית המשמעותית הוא העבודה עם גיל, שהתחילה כשהייתי סטודנטית בשנה שנייה בבצלאל וגיל היה תלמיד לאמנות בתיכון. התחלנו לצלם יחד והוא גם למד בבצלאל כשהייתי בשנה רביעית. אפילו גרנו ביחד תקופה. גיל נהיה מוזה, מקור השראה ומושא הצילום הראשון המשמעותי שלי שהפך לפרויקט חיים רחב היקף".

רונה וגיל יפמן בעבודה של רונה

מעבר לתערוכות רבות שבהן הציגו האחים זה לצד זה, רונה מתייחסת לספר האמן "Let It Bleed" שיצא במאי האחרון ומאגד 110 עבודות משותפות לה ולאחיה שצולמו בשנים 1995-2010. הנושא המרכזי בספר הוא הדמות המשתנה של גיל כפרוטגוניסט, שעוברת שינויים מגדריים ונפשיים מורכבים. "היחסים בינינו והעולם הפנימי הוויזואלי שיצרנו לעצמנו לאורך שנים תוך כדי החלפת זהויות וביחס לבני משפחה אחרים כמו אחינו עומר (הקולנוען -ט"ק), הורינו, ליאור (בן זוגה של רונה יפמן – ט"ק), עצמי וחברים אחרים שמופיעים ונעלמים כדמויות משתנות יצר אלבום משפחה אלטרנטיבי, אינטנסיבי ומוקצן".

ההקצנה הזאת נוכחת בכל יצירותיו העצמאיות של גיל יפמן, אם כבובות מין גרוטסקיות סרוגות, ביצירות וידאו שבהן הוא משתמש בתשמישי קדושה כלנ"רי או בקטעי וידאו דמויי קליידוסקופ מצילומי ארכיון של קברי אחים בשואה, נדמה שיפמן ניסה